

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 26ΗΣ ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2000

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΑΡΤΕΜΙΑΔΟΥ

ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΟΡΤΑΣΜΟ ΤΗΣ 28ΗΣ ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940

ΕΙΣΗΓΗΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ Κ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΑΡΤΕΜΙΑΔΟΥ

Ἐπάρχουν ὄντως στιγμὲς καὶ ἡμέρες στὸν βίον τῶν ἀτόμων καὶ τῶν κοινωνιῶν, κατὰ τίς ὁποῖες τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα, ἀνυψούμενο ὑπεράνω τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου καὶ τῶν μεριμνῶν τῆς βιοπάλης, ἀνάγεται στίς αἰθέριες σφαῖρες τοῦ ὑπερκόσμου καὶ τοῦ ἰδεώδους.

Κατὰ τίς ἡμέρες αὐτές, τὸ πνεῦμα συγκεντρώνεται στίς ἱερές ἀναμνήσεις τοῦ παρελθόντος, στίς δυσχέρειες τοῦ παρόντος καὶ στίς ἐλπίδες ἐνὸς αἰσιότερου μέλλοντος. Ἐκθειάζει δεόντως τὰ ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος μεγαλουργήματα τῆς φυλῆς καὶ ἀποτίει τὸν ὀφειλόμενο φόρο τιμῆς στοὺς συντελεστὲς αὐτῶν, ἀπὸ τὸ παράδειγμα τῶν ὁποίων ἐμπνέονται οἱ ἐπίγονοι καὶ σφυρηλατοῦν τὴν ὀλοκλήρωση τῶν ἐθνικῶν πόθων καὶ τῶν ἐθνικῶν ἰδεωδῶν.

Τέτοια κατ' ἐξοχὴν εἶναι ἡ δοξασμένη ἡμέρα τῆς 28ης Ὀκτωβρίου 1940, τῆς ὁποίας πανηγυρίζομε σήμερα τὴν 60ῆ ἐπέτειο.

Κατὰ τὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ Μυθολογία στὸ Μαντεῖο τοῦ Τροφωνίου, ποῦ βρίσκεται στὴν περιοχὴ τῆς Λειβαδιᾶς σὲ βάθος 8 μέτρων κάτω ἀπὸ τὴ γῆ, ὑπάρχουν δύο πηγές. Ἡ μία ἦταν ἀφιερωμένη στὴ Λήθη καὶ ἡ ἄλλη στὴ Μνημοσύνη.

Ἡ ἀλληγορία εἶναι πάντοτε ἐπίκαιρη καὶ γιὰ τὴν σύγχρονη ἐποχή. Ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς ἔχει πιεῖ ἀπὸ τὴν πηγὴ τῆς Λήθης καὶ ἔχει λησμονήσει μὲ μεγαλοψυχία ὅλα τὰ δεινὰ ποῦ ὑπέφερε ἀπὸ τοὺς διαφόρους κατακτητῆς, ποῦ ἐπιβουλεύθηκαν πρόσφατα ἢ παλαιότερα τὴν ἀνεξαρτησία του καὶ θέλησαν νὰ τοῦ στερήσουν τὸ δικαίωμα νὰ ζεῖ καὶ νὰ ἀναπνέει τὸν ζεῖδωρο ἀέρα τῆς Ἐλευθερίας. Παράλληλα ὅμως, ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς ἔχει πιεῖ καὶ ἀπὸ τὴν πηγὴ τῆς Μνημοσύνης γιὰ νὰ τιμᾷ καὶ νὰ γεραίρει αἰώνια τὴν μνήμη τῶν χιλιάδων Ἑλλήνων ἀγωνιστῶν, ποῦ ἔδωσαν τὴ ζωὴ τους γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία καὶ τὴν τιμὴ τῆς Πατρίδας, καὶ θὰ διατηρεῖ πάντα στὴν ψυχὴ του ἄσβεστη τὴν φλόγα τῆς θυσίας γιὰ τὰ ὠραῖα καὶ ὑψηλὰ ἰδανικὰ τῆς Ἐλευθερίας, τῆς Δημοκρατίας, τῆς Δικαιοσύνης καὶ τοῦ Ἀνθρωπισμοῦ, ποῦ γεννήθηκαν στὴν ἐλληνικὴ γῆ.

Γεγονότα γνωστὰ καὶ ἐπαίνους γνωστοὺς λέγει κατ' ἀνάγκην αὐτὸς ποῦ μιλάει γιὰ τὴν 28ῃ Ὀκτωβρίου 1940, ὅμως ἡ ἐπανάληψη καὶ ἡ ἀναπόλησή τους, κάθε χρόνο, δὲν κουράζουν τὸν ἀκροατῆ. Ἀντιθέτως, αὐτός, τὰ παρακολουθεῖ μὲ ὑπερηφάνεια, ὅπως ἡ ποίηση τῆς Θείας Λειτουργίας ποτὲ δὲν μᾶς κουράζει καὶ πάντα τὴν ἀκοῦμε μὲ εὐλάβεια.

Οἱ ἀγῶνες τοῦ 1940 θὰ ἐμπνέουν κάθε ἐλεύθερο ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος πιστεύει ὅτι ἡ ἐλευθερία εἶναι τὸ μέγιστο ἀγαθὸ ποῦ ὁ Ὑψιστος χάρισε στὴν ἀνθρωπότητα καὶ εἶναι ἄξια κάθε θυσίας.

Τὶς μέρες τῆς Ἑλληνικῆς γιγαντομαχίας θὰ μελετοῦν πάντα οἱ ἱστορικοὶ γιὰ νὰ βροῦν τὸ μυστικὸ τῆς Ἀντίστασης καὶ τῆς Νίκης. Ὁ Λυσίας ὅμως πρὸ πολλῶν αἰῶνων εἶχε ἀποκαλύψει τὸ μυστικὸ ὅταν ἔγραφε: «ἐπέδειξαν πᾶσιν ἀνθρώποις, νικήσαντες τῇ ναυμαχίᾳ ὅτι κρεῖττον μετ' ὀλίγων (πολιτευομένων) ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας κινδυνεύειν, ἢ μετὰ πολλῶν βουλευομένων ὑπὲρ τῆς αὐτῶν δουλείας» (Ἐπιτάφιος, 41).

Πολλοί, εἴτε ἐχθροὶ εἶναι αὐτοὶ εἴτε φίλοι, μᾶς κατηγοροῦν διότι στρεφόμεστε πρὸς τὰ κατορθώματα τῶν προγόνων γιὰ νὰ δικαιολογήσομε τὴν δική μας ἀτέλεια καὶ ἀσημότητα, ὅπως λένε. Ἡ Ἐπανάσταση τοῦ '21, οἱ δάφνες τῶν Βαλκανικῶν Πολέμων, ἡ αὐτοθυσία τῶν παγκο-

σμίων πολέμων, στεφανωμένες με τὴν ἐποποιΐα τῶν Ἑπειρωτικῶν καὶ Μακεδονικῶν βουνῶν καὶ τῆς Κρήτης τοῦ 1940-'41, μᾶς δίνουν τὸ δικαίωμα νὰ στραφοῦμε πρὸς τοὺς προγονικοὺς θρύλους τοῦ ἔθνους μας: Στρεφόμαστε πρὸς αὐτοὺς διότι ἡ Ἱστορία ἔχει πολλὰ νὰ διδάξει στοὺς νεώτερους: ἰδίως ἡ Ἑλληνικὴ Ἱστορία ἔχει πολλὰ νὰ διδάξει σὲ ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνες, διότι ἔχει τόσες ἀναλογίες μετὰ τὰ σημερινὰ καθεστῶτα καὶ γεγονότα. Τὰ Περσικὰ παρουσιάζουν ἐκπληκτικὴ ἀναλογία πρὸς τὴν φασιστικὴ εἰσβολὴ τῆς 28ης Ὀκτωβρίου. Παρὰ τὴν διαφορὰ στὰ τελικὰ ἀποτελέσματα, ἡ ἀναλογία εἶναι ἀξιοσημείωτη. Τὰ Περσικὰ ἀπέτελεσαν καμπὴ στὴν ἐξέλιξη καὶ στὸν χαρακτήρα πολιτισμοῦ, ὁ ὁποῖος, ἐνισχυθεὶς μετὰ χριστιανικὰ ιδεώδη, σχημάτισε τὰ θεμέλια καὶ τὴν κορωνίδα τῆς πνευματικῆς ἀνάπτυξης τοῦ δυτικοῦ κόσμου. Ἡ εὐτυχὴς ἐκβαση τῶν ἀγῶνων κατὰ τῶν Περσῶν ἀποδίδεται στὴν ἀνωτερότητα τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἡ ἀξία τοῦ ὁποῖου ἀποδείχθηκε ἐμπράκτως, διότι, ὅπως ἐτόνισε κάποτε ὁ Ξενοφῶν:

«οὔτε πλῆθος ἔστιν, οὔτε ἰσχύς ἢ ἐν τῷ πολέμῳ τὰς νίκας ποιοῦσα».

Πολλὰ θὰ μπορούσα ἀκόμη νὰ ἀναφέρω γιὰ τὸ ἔπος τοῦ '40 ἐπι-στρατεύοντας καὶ προσωπικὲς μου ἀναμνήσεις, μιὰ πού ἡ τύχη τὸ θέλησε νὰ λάβω μέρος στὸν πόλεμο αὐτὸ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μέχρι τὸ τέλος του.

«Ἄς ποῦμε ἓνα μεγάλο εὐχαριστῶ στὴ γενιὰ τοῦ 1940».

Ἄς κλῖνομε εὐλαβικὰ τὸ γόνυ μπροστὰ στοὺς τάφους Ἑκείνων πού μετὰ τὴ θυσία τους μᾶς χάρισαν ὄχι μόνο τὴν Ἐλευθερία ἀλλὰ καὶ τὴν Εὐτυχία ὑπερήφανης ζωῆς.

Ἡ δάφνη πού καλύπτει τὴν μνήμη Ἑκείνων ἄς μὴ μαρανθεῖ ἀπὸ τὴ δικὴ μας ἀδιαφορία, ἀπὸ τὴ δικὴ μας διχόνοια καὶ ἀμέλεια. Ἄς τὴν κρατήσομε θαλερὴ καὶ ζωντανή, μετὰ τὴν ὁμόνοια, τὴν ἀφοσίωση στὸ καθῆκον καὶ στὰ Ἑλληνικὰ ιδεώδη.

Η ΝΙΚΗ ΠΟΥ ΔΙΕΚΟΠΗ

ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΓΓΚΟΥ Κ. ΙΑΚΩΒΟΥ ΚΑΜΠΑΝΕΛΛΗ

Κύριοι Ὑπουργοί,
 Κύριοι Βουλευτές,
 Κύριοι Δήμαρχοι,
 Θεοφιλέστατε Ἐκπρόσωπε τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ Πάσης
 Ἑλλάδος,
 Κύριε Πρόεδρε τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν,
 Κύριοι Συνάδελφοι,
 Κυρία Παπαθανασίου,
 Κυρίες καὶ Κύριοι,

Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1940 ἡ “στρατηγικὴ ὁδὸς Τρικάλων Ἰωαννίνων”, ἔτσι τὴν ὀνόμαζαν ἐκεῖνο τὸ χρόνο, ἦταν ἀκόμα ὑπὸ κατασκευὴν. Νεαρὸς τότε, καὶ μόλις ἀπόφοιτος τῆς Σιβιτανιδείου Βιοτεχνικῆς Σχολῆς, στὴν εἰδικότητα «Οἰκοδομικὸ καὶ Τοπογραφικὸ Σχέδιο», βρῆκα δουλειὰ στὴν Τεχνικὴ Ἑταιρία πού κατασκεύαζε τὸ τμήμα τῆς ὁδοῦ πού διέσχισε τὸ διάσελο τῆς Κατάρρας, ὕστερα τὸ ὑψίπεδο Πολιτσές, ἀκριβῶς πάνω ἀπ’ τὸ Μέτσοβο, καὶ στὴ συνέχεια τὰ πρῶτα χιλιόμετρα τῆς κατεύθυνσης πρὸς τὰ Γιάννενα.

Ὁ προϊστάμενός μου στὴν Ἑταιρία μὲ μετέθεσε στὸ ἐργοτάξιο πού εἶχε ἔδρα τὸ Μέτσοβο. Ἔτσι τὸν Ἰούλιο τοῦ σαράντα μὲ τὴ βαλίτσα μου στὸ ἓνα χέρι κι ἓνα δέμα μὲ τ’ ἀγαπημένα μου βιβλία στὸ ἄλλο, ἔκανα τὸ πρῶτο μεγάλο ταξίδι τῆς ζωῆς μου. Τὸ ἀποκαλῶ μεγάλο, ὄχι μόνο γιατί κράτησε δυὸ μέρες —ὅλα τὰ μέρη τότε ἦταν μακρινά— ἀλλὰ γιατί στὰ ἀπόκρυφα τῆς διεθνοῦς κατάστασης ἄρχιζε καὶ γιὰ μένα τὸ ταξίδι στὰ δραματικὰ γεγονότα πού ἔμελλε ν’ ἀκολουθήσουν, καὶ πολὺ σύντομα μάλιστα.

Πάντως ἐγὼ ἤμουν συνεπαρμένος ἀπὸ τὴν ἀπερίγραπτη ὀμορφιὰ τοῦ τόπου πού εἶχα βρεθεῖ καὶ συνάμα ἀνύποπτος ἢ καὶ ἀδιάφορος γιὰ

τὸ ὅτι τὰ σύνορα μὲ τὴν ἰταλοκρατούμενη Ἀλβανία ἀπεῖχαν λίγες δεκάδες χιλιόμετρα.

Ὅταν τὸ αὐτοκίνητο ποῦ ἔκανε τὴ συγκοινωνία Τρίκαλα-Μέτσοβο μιὰ φορά τὴ βδομάδα, ἓνα στενόμακρο ταξί μὲ κουκούλα, σταμάτησε στὴν πλατεία τοῦ χωριοῦ, οἱ ντόπιοι ποῦ ἦταν ἐκεῖ, ντυμένοι ὅλοι, τότε, μὲ τὴν τοπικὴ φορεσιά, πλησιάσανε νὰ ξαναδοῦν ἀπὸ κοντὰ αὐτὸ τὸ ἀλλόκοτο μηχανήμα μὲ τὶς τέσσερις ρόδες, ποῦ μποροῦσε νάρχεται αὐθημερὸν ἀπὸ τὰ χειμαδιὰ τοῦ Θεσσαλικοῦ κάμπου ἕως ἐδῶ. Πολὺ φυσικὴ ἀπορία, ἀφοῦ πολλοὶ Μετσοβίτες, εἰδικὰ οἱ γέροντες, οἱ γερόντισσες καὶ τὰ παιδιὰ, τὸ εἶδανε γιὰ πρώτη φορά στὴ ζωὴ τους μὸλις τρεῖς μῆνες πρίν. Οὔτε ὁ ἐξηλεκτρισμὸς εἶχε φθάσει τότε ὡς τὸ Μέτσοβο. Τὰ σπίτια ἄναβαν λάμπες πετρελαίου ἢ λυχνάρια καὶ μόνον τὸ καφενεῖο τῆς πλατείας, τὸ μαγέρικο καὶ ἡ ταβέρνα εἶχανε λάμπες, «λούξ».

Ἄλλὰ κι ἐγὼ ἔβλεπα πράγματα ποῦ δὲν εἶχα ξαναδεῖ. Μιὰ ζωὴ ποῦ εἴτε ἦταν ἡ καθημερινή, εἴτε ἡ τῆς Κυριακῆς καὶ τῆς Γιορτῆς μὲ τὴ γενικὴ συνάθροιση καὶ τὸ χορὸ στὸν αὐλόγυρο τῆς ἐκκλησίας, ἦταν μιὰ ροὴ ἀπὸ σταθερὲς γραφικὲς συνήθειες ποῦ σοῦ δημιουργοῦσαν τὴν αἴσθηση μιᾶς ἀπροβλημάτιστης σιγουριᾶς.

Αὐτὴ τὴ ζωὴ ποῦ σχεδὸν ἴδια θὰ ἦταν σὲ ὅλη τὴν ὕπαιθρο, ἦρθε νὰ συγκλονίσει ἡ τορπίλη ποῦ βύθισε, ἀνήμερα τῆς Παναγίας, στὴν Τῆνο, τὸ καταδρομικὸ «Ἑλλη».

Ἐπειδὴ λόγῳ τῆς μεγάλης γιορτῆς τὸ Τηλεγραφεῖο καὶ Τηλεφωνεῖο ἦταν κλειστό, ἡ κακὴ εἶδηση ἄργησε νάρθει, κόντευε ἀπομεσήμερο. Ὁ λαὸς δὲ μαζεύτηκε στὸν αὐλόγυρο τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ στὸ Τηλεγραφεῖο.

Τὶς σημαῖες ποῦ κρέμονταν ἐδῶ, στὰ κτίρια τῆς Κοινότητας, τῆς χωροφυλακῆς, στὰ Σχολεῖα τὶς ἔβαλαν μεσίστιες. Ἄργα τὸ ἀπόγευμα ἦρθε ἀπὸ τὰ Τρίκαλα τὸ γνωστὸ αὐτοκίνητο μ' ἓναν μόνον ἐπιβάτη. Ἐναν κύριο γύρω στὰ τριάντα μὲ βέρο ἀρχοντικὸ παρουσιαστικὸ καὶ ντύσιμο. Τὸν ἔλεγαν Εὐάγγελο Ἀβέρωφ. Τὸν περιτριγύρισαν ἀμέσως

ὅσοι ἦταν στήν πλατεία καί μιλώντας σιγά τὸν συνόδευαν καθὼς πηγαινε πρὸς τὸ σπίτι του. Κάτι πολὺ σοβαρὸ εἶχε νὰ τοὺς πεῖ. Τὴν ἄλλη μέρα ἤρθαν στὸ γραφεῖο τοῦ Ἐργοταξίου δυὸ ἀξιωματικοὶ ἀπὸ τὰ Γιάννενα ντυμένοι μὲ πολιτικὰ καὶ κάνανε σύσκεψη μὲ τοὺς μηχανικοὺς τῆς Ἐταιρίας γιὰ τὸ πῶς πᾶνε τὰ ἔργα στὸ δρόμο. Τὴν παράλλη, ποὺ ἦταν Κυριακή, ἐψάλη στήν ἐκκλησία τρισάγιο γιὰ τὰ Θύματα ἀπ' τὸν τορπιλισμὸ καὶ ὁ Πρόεδρος τῆς Κοινότητος εἶπε πῶς «ἀπὸ τὸ χωριὸ τοῦ Γεωργίου Ἀβέρωφ πρέπει ν' ἀρχίσει ὁ ἔρανος γιὰ νὰ πάει τοῦ χρόνου στήν Τῆνο μιὰ ἄλλη “Ἐλλη”».

Καὶ ἡ ζωὴ ξανάρχισε νὰ κυλᾷ ὅπως καὶ πρὶν —φαινομενικὰ τουλάχιστον— ἀφοῦ οἱ πάντες, μαντεύανε ποιὸς ἦταν ὁ ἀποστολέας τῶν τορπιλῶν κι ἄς μὴν τόλεγε κανεὶς φωναχτά. Τὸ σαράντα ὁ χειμῶνας ἦρθε πολὺ γρήγορα. Τὰ γύρω ἀπ' τὸ Μέτσοβο πανέμορφα δασωμένα βουνὰ εἶχαν σκεπαστεῖ ἀπὸ σύννεφα, ποὺ κατέβαιναν ὡς κάτω στὶς πηγές καὶ στήν κοιλάδα τοῦ Ἀραχθοῦ κἀνοντας θολὸ τὸ φῶς τῆς ἡμέρας. Κατὰ τὰ μέσα Ὀκτωβρίου, τοῦ μεγάλου ἐκείνου Ὀκτωβρίου, οὐρλιαζε ἐπὶ ἡμέρες ἓνας λυσσαλέος βοριάς, μαζὶ μὲ δυνατὴ βροχὴ.

Καὶ τότε, μιὰ νύχτα, ἴσως μεσάνυχτα, ὅπως διάβαζα στήν κάμαρά μου, στή λάμπα τοῦ πετρελαίου, εἶδα ἀπ' τὸ παράθυρο ἓνα φῶς νὰ περνᾷ στὸ δρόμο... καὶ σὲ λίγο κι ἄλλο κι ἄλλο. Ἦταν φῶς ἀπὸ λαδολύχναρα κι' αὐτοὶ ποὺ τὰ κρατοῦσαν κατηφόριζαν βιαστικὰ πρὸς τὴν πλατεία. Ἄκουσα καὶ δυνατὰ χτυπήματα στήν ξώπορτα τοῦ σπιτιοῦ. Ἄνοιξα τὴν πόρτα τῆς κάμαράς μου. Ὁ σπιτονοικοκύρης μου κι ἡ γυναίκα του μιλοῦσαν μ' ἓνα γείτονα ποὺ κι αὐτὸς κρατοῦσε λαδολύχναρο. Ὁ σπιτονοικοκύρης μου εἶπε στὸν ἄλλον «ἔρχομαι» καὶ πῆγε νὰ ντυθεῖ. Ρώτησα «τί τρέχει;» κι ἡ γυναίκα μου εἶπε πῶς «ὁ ἀέρας εἶχε κόψει στὰ δυὸ τὸ μεγάλο πλάτανο τῆς ἐκκλησίας. Τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρῶνι πῆγα κι ἐγὼ ἐκεῖ. Ἐνας γίγαντας κλάδος εἶχε ἀποκοπεῖ καὶ σωριαστεῖ στὸ βρεμένο χῶμα τοῦ αὐλόγυρου. Καὶ ὡς καὶ τὰ φύλλα του δὲ σαλεύαν πιὰ γιὰτὶ ὁ ἀέρας εἶχε τέλεια καταπέσει λὲς κι εἶχε κάμει ὅ,τ' εἶχε νὰ κάμει. Ὀλόγυρά του, στή φαρδεῖὰ πεζούλα τοῦ μαγγελωτοῦ

μανδρότοιχου, κάθονταν δεκάδες γέροντες ντυμένοι, ὅπως πάντα, μὲ τὰ μαῦρα σκουτιά τους καὶ τὰ μαῦρα καλπάκια. Τὰ χέρια πιασμένα στὶς λαβές τῆς γκλίτσας καὶ πάνω ἀκουμπισμένο τὸ κεφάλι. Σιωπηλοί, συλλογισμένοι, κοιτάζοντας τὸν νεκρὸ γίγαντα — ὄχι σὰν κομμάτι δέντρου, ὅπως ἐγὼ — ἀλλὰ σὰν κάτι ἄλλο, πέραν τούτου. Σὰν μήνυμα πῶς «ἓνα μεγάλο κακὸ ἔρχεται».

Τὶς ἴδιες ἐκεῖνες μέρες καὶ συγκεκριμένα στὶς 15 Ὀκτωβρίου, στὸ μεγαλοπρεπὲς γραφεῖο τοῦ Μουσολίνι στὸ Palazzo Venezia, συνῆλθε τὸ πολεμικὸ συμβούλιο γιὰ μιὰ τελευταία συζήτηση πάνω στὰ σχέδια εἰσβολῆς στὴν Ἑλλάδα καὶ καθορισμὸ τῆς ἡμερομηνίας. Συμμετέχουν: ὁ κόμης Τσιάνο, Ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν καὶ γαμπρὸς τοῦ Ντοῦτσε πὺ ἀρέσκεται νὰ ὀνομάζει τὴν ἐπίθεση κατὰ τῆς Ἑλλάδος, «ὁ πόλεμός μου». Ὁ στρατάρχης Μπαντόλιο, κατακτητῆς τῆς Αἰθιοπίας καὶ ἐπιβραβεύσεως ἔνεκεν «Δουξ τῆς Ἀντὶς Ἀμπέμπα».

Οἱ στρατηγοὶ Σόντου, Ροάτα, Πράσκα καὶ Ἰακομόνι - Γενικὸς Τοποτηρητῆς στὴν Ἀλβανία.

Ἀπὸ τὰ πρακτικὰ αὐτοῦ τοῦ συμβουλίου, πὺ περιλαμβάνονται στὸ βιβλίον «Ἡ ἀρχὴ τοῦ τέλους» τοῦ Γκράτσι, Ἰταλοῦ πρεσβευτῆ στὴν Ἀθήνα, σὰς μεταφέρω χαρακτηριστικὰ σημεῖα του: Ὁ Ντοῦτσε ἐκθέτει τὴν εὐνοϊκὴ γιὰ τὴν Ἰταλία κατάσταση στὰ Βαλκάνια, καὶ ἐγκρίνει γιὰ ἡμέρα ἐπιθέσεως τὴν 26ῃ τοῦ μηνός. (Τελικὰ μετατίθεται στὶς 28 γιὰ νὰ συμπέσει μὲ τὴν ἐπέτειο ἀνάληψης τῆς ἐξουσίας ἀπ' τὸν Μουσολίνι, τὸ 1922). Μετὰ τὴν εἰσαγωγή του ὁ Ντοῦτσε ρωτᾷ τὸν Γενικὸ Τοποτηρητῆ, πῶς βλέπει τὴν κατάσταση τοῦ στρατοῦ στὴν Ἀλβανία.

ΙΑΚΟΜΟΝΙ— Ὁ ἐνθουσιασμὸς εἶναι τόσο ζωηρὸς, πὺ τελευταῖα σημειώνεται κάποια ἀπογοήτευση, γιὰτὶ ἡ ἐπιχείρηση καθυστερεῖ.

ΝΤΟΥΤΣΕ— Ποιὰ εἶναι ἡ ψυχολογικὴ κατάσταση τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ;

ΙΑΚΟΜΟΝΙ— Γνωρίζω καλά, ὅτι ἐμφανίζει μιὰ κατὰπτωση.

ΤΣΙΑΝΟ— Ὑπάρχει σαφὴς διάσταση μεταξὺ λαοῦ καὶ ἰθύνουσας πολιτικο-πλουτοκρατικῆς τάξεως — μιᾶς μειονότητας πὺ καλλιεργεῖ ἓνα

ἀγγλόφιλο πνεῦμα. Ὁ λαὸς ὅμως ἀδιαφορεῖ γιὰ ὅλα, ἀκόμα καὶ γιὰ τὴν ἐνδεχόμενη εἰσβολή μας.

ΙΑΚΟΜΟΝΙ— Στὸν ἐλληνικὸ λαὸ ἔκαμαν μεγάλη ἐντύπωση οἱ εἰδήσεις γιὰ τὴν αὐξηση τῶν μισθῶν στὴν Ἀλβανία.

ΝΤΟΥΤΣΕ— Καὶ ποιὸ εἶναι τὸ ἠθικὸ τῶν ἐλλήνων στρατιωτῶν, γνωρίζετε;

ΠΡΑΣΚΑ— Αὐτοὶ εἶναι ἄνθρωποι ποὺ δὲν τοὺς ἀρέσει νὰ πολεμοῦν.

ΝΤΟΥΤΣΕ— Ἡ ἐπίθεση κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι σημαντικὴ! Πρέπει νὰ ἐμποδίσουμε νὰ γίνῃ ἀγγλικὴ βάση!

ΠΡΑΣΚΑ— Γιὰ τὴν ἐπιχείρηση αὐτὴ θὰ χρειαστεῖ κάποιον διάστημα. Τὸ λιμάνι ἐφοδιασμοῦ μας, τὸ Δυρράχιο, ἀπέχει πολὺ ἀπ' τὴ Θεσσαλονίκη. Ἐνῶ τὸ λιμάνι τῆς Πρέβεζας εἶναι πιὸ κοντά, γι' αὐτὸ ἢ κατάληψή της...

ΝΤΟΥΤΣΕ— Καὶ τῶν νησιῶν Ζακύνθου, Κεφαλληνίας, Κερκύρας!

ΠΡΑΣΚΑ— Ἀσφαλῶς!

ΝΤΟΥΤΣΕ— Οἱ ἐπιχειρήσεις αὐτὲς νὰ γίνουν ταυτόχρονα.

ΠΡΑΣΚΑ— Ἀσφαλῶς.

ΝΤΟΥΤΣΕ— Ὁραῖα. Καὶ κάτι ἄλλο! Πρέπει νὰ δώσουμε τὴν ἐντύπωση ὅτι ἡ ἐπιχείρησή μας ἦταν μοιραία, διότι ἡ Ἑλλάδα ἐπιτρέπει στοὺς Ἀγγλοὺς νὰ χρησιμοποιοῦν τὶς βάσεις της. Ἀλλά, χρειάζεται καὶ ἓνα συνοριακὸ ἐπεισόδιο γιὰ νὰ ποῦμε ὅτι ἐπεμβαίνουμε γιὰ νὰ ἐπιβάλουμε τὴν τάξη!

ΙΑΚΟΜΟΝΙ— Ἐγὼ μπορῶ νὰ κάμω ἄλλο ἓνα μεταξὺ Τσαμουριωτῶν καὶ ἐλληνικῶν ἀρχῶν.

ΝΤΟΥΤΣΕ— Πρέπει, γιὰ νὰ ὑπάρξει κάποιον πρόσχημα, ἓνα ἄλλοθι.

ΤΣΙΑΝΟ— Πότε τὸ θέλετε;

ΝΤΟΥΤΣΕ— Νομίζω, τὴν 24η.

ΤΣΙΑΝΟ— Τὴν 24η θὰ τὸ ἔχετε.

ΝΤΟΥΤΣΕ— Ὁραῖα! ἄς δράσουμε λοιπὸν μὲ πίστη καὶ ἀποφασιστικὸτητα!

ΠΡΑΣΚΑ— Ἡ ἐπιχείρηση ἔχει ἐτοιμαστεῖ κατὰ τρόπο ὥστε νὰ δώ-

σει τὴν εἰκόνα μιᾶς σαρωτικῆς ἤττας τῶν Ἑλλήνων ἐντὸς ὀλίγου χρόνου.

ΝΤΟΥΤΣΕ— Ὁραῖα...

—Ἡ σύσκεψη συνεχίστηκε με ἀναφορὲς στὴν συντριπτικὴ ὑπεροπλία τους.

Κυρίες καὶ Κύριοι, ἂν αὐτὸς ὁ διάλογος ἀνῆκε σὲ θεατρικὸ ἔργο, γραμμένος κατ' εἰκασίαν, οἱ κριτικοὶ θὰ ἔσφαζαν τὸν συγγραφέα —καὶ δικαιολογημένα— τονίζοντας ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται λόγῳ προσωπικῆς ἐμπάθειας νὰ μεροληπτεῖ τόσο χονδροειδῶς— καὶ ἰδιαίτερα ὅταν γράφει ἓνα ἱστορικὸ ἔργο.

Κι ὅμως, αὐτὰ ἀκριβῶς λέγονταν σ' αὐτὸ τὸ σύμβουλιό το τόσο κρίσιμο γιὰ τὴν ἴδια τους τὴ χώρα, γιὰ τὴ δική μας καὶ... ὦ αἰωνία Ἄτη, τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1943 ὁ Τσιάνο ἐκτελέστηκε ἀπ' τοὺς Γερμανοὺς με προτροπὴ τοῦ πεθεροῦ του, καὶ στὶς 30 Ἀπριλίου τοῦ '45, τὸ πτώμα τοῦ Μουσολίνι ἦταν κρεμασμένο ἀπ' τὰ πόδια σὲ κεντρικὴ πλατεία τοῦ Μιλάνου. Οὐσιαστικὰ ἦταν κρεμασμένα μαζὶ τὸ πνεῦμα τοῦ μοιραίου ἐκείνου συμβουλίου καὶ ὁ διάλογος ποὺ ἀκούσατε.

Ἄς ξανάρθουμε στὸν Ὀκτώβριο τοῦ '40. Τὴ νύχτα τῆς 25ης, εἶναι Παρασκευὴ, τὸ Βασιλικὸ Θέατρο, στὴν ὁδὸ Ἀγίου Κωνσταντίνου, εἶναι μέσα ἔξω κατάφωτο καὶ ὁ Γενικὸς Διευθυντὴς Κωστῆς Μπαστιᾶς ὑποδέχεται τὴν ἀφρόκρεμα τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας, ὑπουργοὺς, μέλη τοῦ Διπλωματικοῦ Σώματος καὶ τὸν κύριο Πουτσίني, γιὰ τοῦ μεγάλου μουσουργοῦ, προσκεκλημένου τῆς Κυβερνήσεως γιὰ νὰ παρευρεθεῖ στὴν παράσταση τῆς ὕπερας τοῦ πατέρα του («Μαντάμ Μπατερφλάι»), παρουσιαζόμενη ἀπὸ τὸν Ὀργανισμὸ Ἑλληνικοῦ Μελοδράματος. Τελευταῖοι ἔρχονται ὁ πρωθυπουργὸς Μεταξᾶς, ὁ βασιλεὺς Γεώργιος, ὁ διάδοχος Παῦλος, ἡ πριγκίπισσα Φρειδερίκη. Δὲ λείπει κανεὶς! Κι ἔτσι αὐτὴ τὴ νύχτα στὸ Βασιλικὸ Θέατρο δίνονται ταυτόχρονα δύο παραστάσεις, με ἀσύγκριτα πιὸ δραματικὴ αὐτὴν ποὺ ἔχει γνωστές τί μᾶς μαγειρεύει ἡ Ρώμη! Ἄλλὰ ὑποκρίνονται τὸν ἀνύποπτο γιατί, ὑποτίθεται, πῶς ἡ

παράσταση τῆς ὕπερας ἀποσκοπεῖ στὴν ἐνδειξη ἐπιθυμίας συσφίξεως τῶν ἐλληνοϊταλικῶν σχέσεων.

Ὡστόσο τὴν ἄλλη μέρα κι ὅλας, τὸ Ἴταλικὸ Πρακτορεῖο Εἰδήσεων καταγγέλλει «Σήμερον τὴν αὐγὴν συμμαορία ἐνόπλων ἐλλήνων ἐπέ- τέθη σὲ ἀλβανικὸ φυλάκιο πλησίον τῆς Κορυτσᾶς. Δύο ἀλβανοὶ στρα- τιῶτες νεκροὶ καὶ τρεῖς τραυματίες. Τὴν συμμαορία τῶν ἐλλήνων ἀπέ- κρουσε ἀλβανικὴ περίπολος, συνέλαβε δὲ ἕξι αἰχμαλώτους». Τὸ «πρό- σχημα» τακτοποιήθηκε.

Ὁ στρατιώτης, τότε, Κώστας Μαυραγάνης (ποῦ μοῦ κάνει τὴν τιμὴ νὰ εἶναι κι αὐτὸς σήμερα ἐδῶ) καὶ ποῦ τὴ μέρα ἐκεῖνη ἦταν ἐκεῖ κοντὰ μοῦ ἀφηγήθηκε: «Στὶς 26 Ὀκτωβρίου ἐμεῖς εἴμαστε στὸ Πεντά- λοφο Μακεδονίας, εἴχαμε ἔρθει ἀπὸ τὸ Ἰσοτύλι, μὲ τὰ πόδια βέβαια, ὄρες πολλές. Θυμᾶμαι φιλόβρεχε... Τὸ ὄπλοπολυβόλο τὸ σήκωνε ὁ σκο- πευτῆς, ἓνα παιδὶ ἀπ' τὸ Μουζάκι Τρικάλων, ὁ Δημήτρης... ἐγὼ ἤμου- να γεμιστῆς, κουβαλοῦσα τὶς ταινίες μὲ τὶς σφαῖρες. Ἔ, κι ἐπειδὴ μᾶς εἴχανε δώσει ἐπιδέσμους, χειροβομβίδες, παιδιὰ ἐμεῖς ἀκόμα ἀλλὰ τὸ ὑποψιαστήκαμε, κάτι προμηνύανε ὅλ' αὐτά.

Ἐκεῖ, λοιπόν, στὸ Πεντάλοφο, ἀνήμερα Ἁγίου Δημητρίου, ὁ Τα- γματάρχης μᾶς ἔβγαλε ἀπ' τὴν ἐκκλησία πρὶν τελειώσει ἡ λειτουργία καὶ μᾶς εἶπε: «παιδιά, λίγο πιὸ πέρα, τὸ ξέρετε, εἶναι τὰ σύνορα... καὶ κεῖ, λέει, κάτι ἔγινε μὲ τοὺς Ἰταλοὺς, καὶ πρέπει νὰ προχωρήσουμε ἀμέσως, νὰ προλάβουμε νὰ φτάσουμε στὸ Ἐφταχώρι, νὰ ἔχουμε χρόνο μπροστά, γιατί δὲν ξέρουμε τί ἄλλο μπορεῖ νὰ συμβεῖ».

«Ἐκινήσαμε ὅλο τὸ τάγμα, ἔβρεχε πάλι, πήγαμε στὸ Ἐφταχώρι καὶ καταφύγαμε στὸ Σχολεῖο καὶ περιμέναμε. Ὅλη τὴ νύχτα κατα- κλυσμὸς ἀπὸ βροχὴ, χάλαγε ὁ κόσμος. Ἐρχότανε βαρὺς χειμῶνας κι ἄλλα πολλὰ!..»

Τὴν ἴδια νύχτα στὰ σαλόνια τῆς Ἴταλικῆς Πρεσβείας στὴν Ἀθή- να ἡ σύσφιξη τῶν ἐλληνοϊταλικῶν σχέσεων συνεχίζεται. Ὁ πρεσβευτῆς Γκράτσι παραθέτει δεξίωση εὐχαριστίας γιὰ τὴν χθεσινὴ παράσταση. Δεξίωση ὅμως ποῦ τὸ ἀπόγευμα σκέφτηκε νὰ τὴ ματαιώσει γιατί ὁ

τηλέγραφος τῆς πρεσβείας εἶχε ἀρχίσει νὰ παίρνει ἀπ' τὴ Ρώμη κρυπτογραφημένο τὸ κείμενο τοῦ τελεσιγράφου πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ἄλλὰ «...ὁ στρατιωτικὸς ἀκόλουθος Μοντίνι μοῦ ἐπισήμανε πὼς μιὰ τόσο αἰφνιδιαστικὴ ματαίωση τῆς δεξίωσης θὰ ἰσοδυναμοῦσε μὲ εἰδοποίηση ὅτι ἐπίκειται αἰφνιδιαστικὴ ἰταλικὴ ἐπίθεση! Στὴ δεξίωση ἤλθαν ὅλοι σχεδὸν οἱ προσκεκλημένοι. Ἦταν παρόντα καὶ ἀρκετὰ μέλη τῆς Κυβερνήσεως. Παρ' ὅλ' αὐτὰ ὑπῆρχε στὴν ἀτμόσφαιρα κάτι τὸ ἀκαθόριστο, ἓνα αἶσθημα στενοχώριας. Ἀρχίζοντας ἀπὸ μένα, πού φυσικὰ καθόμουν στὰ κάρβουνα, εἶχαμε ἓνα ἀφύσικο ὕφος, τὸ ὕφος ἀνθρώπων πού ὑποδύονταν ἓνα ρόλο σὲ θεατρικὸ ἔργο.

Κάθε τόσο δέ, γιὰ νὰ μὴν προκαλέσει τὴν προσοχὴ ἢ ἀπουσία τους, πότε ὁ ἓνας ἀπὸ τοὺς δύο γραμματεῖς, πότε ὁ ἄλλος, ἄφηνε τὸν συνάδελφό του νὰ συνεχίσει τὴν ἀποκρυπτογράφηση (τοῦ τελεσιγράφου πού ἦταν μακροσκελὲς) καὶ ἔκανε μιὰ ἐμφάνιση στὴν αἴθουσα.

Ἡ δεξίωση παρετάθη μέχρι πολὺ ἀργά. Μόνο ὅταν ἔφυγαν ὅλοι μπόρεσα νὰ τὸ διαβάσω».

Κάνω καὶ πάλι χρῆση τοῦ βιβλίου τοῦ Γκράτσι, ὄχι γιὰ τὸ θεωρῶ ἀπόλυτα ἀξιόπιστη πηγὴ. Οὔτε γιὰ τὸ πιστεύω στὸν, κάπου-κάπου, ἀληθοφανῆ φιλελληνισμό του. Ἄλλωστε εἶναι γραμμένο ὅταν πιὰ ὅλα ἔχουν γίνει. Ὡρα, πού οἱ ἐκ τῶν ὑστέρων προφητεῖες καὶ ἡ μεταμέλεια συμβαίνει νὰ ἐπιδιορθώνουν τὸ παρελθόν. Ὡστόσο, γιὰ συμβάντα ὅπως ἡ ἐπίδοση τοῦ τελεσιγράφου στὸν Μεταξᾶ, εἶναι ἡ μόνη πηγὴ.

—Γράφει, λοιπόν, γι' αὐτὴν... «Ἡ ἡμέρα πέρασε σὰν ἐφιάλτης. Τὰ λεπτὰ περνοῦσαν ἀργά σὰν ὄρες. Ὡρες πού ὑπῆρξαν οἱ πιὸ ὀδυνηρὲς τῆς ζωῆς μου. Τὸ καθῆκον μου μοῦ ἐπέβαλε νὰ γίνω συνένοχος μιᾶς ἀτιμίας, ἐνῶ εἶχα κάμει ὅ,τι ἦταν ἀνθρωπίνως δυνατὸν γιὰ νὰ τὴν ἀποτρέψω. Μὲ συνόδευε ὁ Στρατιωτικὸς Ἀκόλουθος Μοντίνι καὶ ὁ διερμηνέας Ντὲ Σάντο. Ὁ Ναυτικὸς Ἀκόλουθος ἀνέλαβε νὰ εἰδοποιήσει —μετὰ τὶς τρεῖς ἡ ὥρα— τὸν Πρεσβευτὴ τῆς Γερμανίας Ἑρμπαχ. Ἐπεβάλλετο νὰ μὴν τὸ πληροφορηθεῖ ἀπὸ τὶς ἐφημερίδες. Δέκα λεπτὰ πρὶν ἀπ' τὶς τρεῖς φθάσαμε στὴν Κηφισιά στὴ μικρὴ ἔπαυλη πού ἔμενε

ὁ πρωθυπουργός. Ὁ Ντὲ Σάντο εἶπε στὸν φρουρὸ νὰ τὸν εἰδοποιήσει ὅτι ὁ Ἴταλὸς Πρεσβευτῆς ἐπιθυμεῖ νὰ γίνει δεκτὸς γιὰ μιὰ ἄκρως ἐπείγουσα ἀνακοίνωση.

Μὲς στὴ βαθειὰ σιωπὴ τῆς νύχτας ἀκουγόταν τὸ γαύγισμα ἑνὸς σκύλου. Μετὰ ἀπὸ μερικὰ ἀτελείωτα λεπτὰ ἐμφανίστηκε σὲ μιὰ πόρτα ὑπηρεσίας ὁ ἴδιος ὁ Μεταξᾶς, καὶ ἀναγνωρίζοντάς με, διέταξε τὸν φρουρὸ νὰ μὲ ἀφήσει νὰ περάσω. Οἱ συνοδοί μου ἔμειναν στὸ δρόμο. Ὁ Μεταξᾶς φοροῦσε σκοῦρα μάλλινη ρόμπα καὶ βαμβακερὸ νυχτικό. Μοῦ ἔδωσε τὸ χέρι καὶ μὲ ὀδήγησε σ' ἓνα σαλόνι, τὸ συνηθισμένο μιᾶς μέτριας ἀστικῆς κατοικίας.

Μόλις καθίσαμε, τοῦ εἶπα ὅτι ἡ Κυβέρνησή μου μοῦ ἀνέθεσε νὰ τοῦ κάνω μιὰ ἐπείγουσα ἀνακοίνωση καὶ τοῦ ἔδωσα τὸ ἔγγραφο πού κρατοῦσα. Ἄρχισε νὰ τὸ διαβάζει. Τὰ χέρια του ἔτρεμαν ἑλαφρὰ καὶ μέσα ἀπὸ τὰ γυαλιά του διέκρινα τὰ μάτια του νὰ βουρκώνουν. Ὅταν τελείωσε τὴν ἀνάγνωση, μὲ κύταξε κατὰ πρόσωπο καὶ εἶπε «αὐτὸ σημαίνει πόλεμος». Ἀπάντησα πὼς δὲν ἦταν κατ' ἀνάγκη ἔτσι, ἀφοῦ ἡ Ἰταλικὴ Κυβέρνησις ἤλπιζε πὼς ἡ Ἑλληνικὴ θὰ δεχόταν τὰ αἰτήματά της καὶ θὰ ἄφηνε νὰ περάσουν ἐλεύθερα τὰ ἰταλικά στρατεύματα, τὰ ὁποῖα θὰ ἄρχιζαν τὶς μετακινήσεις τους τὴν 6η πρωϊνῆ.

ΜΕΤΑΞΑΣ— Καὶ ποιά εἶναι τὰ στρατηγικὰ σημεῖα περὶ τῶν ὁποίων ὀμιλεῖ ἡ διακοίνωσις;

ΓΚΡΑΤΣΙ— Δὲν γνωρίζω, ἡ Κυβέρνησίς μου δὲν μὲ ἐνημέρωσε. Γνωρίζω μόνο ὅτι ἐκπνέει τὴν ἕκτη πρωϊνῆ.

ΜΕΤΑΞΑΣ— Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει αὐτὸ ἀποτελεῖ κήρυξιν πολέμου τῆς Ἰταλίας ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος!

ΓΚΡΑΤΣΙ— Ὁχι Ἐξοχώτατε, διότι πιστεύω ὅτι θὰ παράσχετε τὶς διευκολύνσεις πού ζητᾶ ἡ κυβέρνησίς μου...

ΜΕΤΑΞΑΣ— Ὁχι, οὔτε λόγος εἶναι δυνατὸν νὰ γίνει περὶ ἐλευθέρως διελεύσεως. —Καὶ συνέχισε λέγοντας πὼς, καὶ ἐὰν ἀκόμη ὑπῆρχε ἡ παραμικρὴ διάθεση νὰ ἐνδώσει, τὰ περὶ προθεσμίας μέχρι τὶς 6 ἀποτελοῦν ἔμπαιγμό.

Σηκώθηκε δίνοντας στὸν Γκράτσι νὰ καταλάβει πὼς τὸ τελεσί-
γραφο παρελήφθη.

Καὶ ὁ Γκράτσι τελειώνει μὲ τὴν πικρὴ ἐξομολόγηση —τὴν κατὰ
πόσο εἰλικρινῆ, ὁ Θεὸς κι ἡ ψυχὴ του— «ἂν ὑπάρχει κάποια ὥρα ποὺ
κάθε ἄνθρωπος αἰσθάνεται ἀπέχθεια γιὰ τὸ ἐπάγγελμά του, γιὰ μένα
ἦταν αὐτή».

Ὁ Μεταξᾶς γιὰ ὅλα αὐτά, στὸ ἡμερολόγιό του λιγλόλογος κατὰ τὴ
συνήθειά του, γράφει: «Νύχτα στὶς τρεῖς μὲ ξυπνοῦν, ὁ Τραυλός». (Εἶναι
ὁ φρουρὸς ἀρχιφύλακας). «Ἐρχεται ὁ Γκράτσι— Πόλεμος. Ζητῶ ἀμέ-
σως Νικολοῦδη, Μαυρουδῆ— Ἀναφέρω Βασιλέα. —Καλῶ Πάλαιρετ καὶ
ζητῶ βοήθεια Ἀγγλίας —Κατεβαίνω 5 (ἡ ὥρα) Ὑπουργικὸν Συμβού-
λιον. Ὅλοι πιστοί. Καὶ Μαυρουδῆς — Ὅλοι πλὴν Κύρου — Βασιλεὺς,
περιφορὰ μαζὶ του. Φανατισμὸς τοῦ λαοῦ ἀφάνταστος. —Μάχαι εἰς
σύνορα Ἑπείρου — Βομβαρδισμοί. Σειρῆνες. Ἀρχίζουμε νὰ τακτο-
ποιούμεθα. Ὁ Θεὸς βοηθός.»

Ὁ λαὸς ἔχει ἤδη ἀκούσει τὸ πρῶτο ἀνακοινωθὲν ποὺ θυμίζει Σι-
μωνίδειο ἐπίγραμμα «αἰ ἡμέτεραι δυνάμεις ἀμύνονται τοῦ πατρίου
ἐδάφους».

—Ὁ γεμιστὴς ὀπλοπολυβόλου Κώστας Μαυραγάνης θυμᾶται ἐκεῖ-
νο τὸ πρῶτο σὰν νὰ ἴναι αὐτὴ ἡ στιγμή... «ἔρχονται ξημερώματα 28 τοῦ
μηνός, κόντευε ἕξι ἡ ὥρα, χτυπᾶ συναγεμός! ἡ σάλπιγγα δηλαδή... «τί
γίνεται παιδιά, τί εἶναι;» Μπαίνει ἓνας ἀνθυπολοχαγός, λέει «παιδιά
κηρύχτηκε πόλεμος, ζήτω ἡ Πατρίς». Φωνάξαμε ζήτω, ντυθήκαμε,
ὀπλιστήκαμε γρήγορα-γρήγορα, μπήκαμε στὴ γραμμὴ, μᾶς δῶσανε ἀπὸ
μισὴ κουραμάνα καὶ μιὰ χούφτα ἐλιές καὶ ξεκινησαμε... Ἡ βροχὴ δὲ
σταμάταγε. Ἐμεῖς βέβαια προχωρήσαμε καὶ ξαφνικὰ τὸ ἀπόγεμα ἤρ-
θαμε σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸν ἐχθρό!... Γιὰ πρώτη φορὰ ἔ; Μᾶς χτύπησαν γερὰ
οἱ Ἴταλοί, μὲ ὄλμους. Καταιγισμός! Χτυποῦσαν ἕσια στὰ πολυβόλα μιᾶς
καὶ δὲν μπορούσαμε νὰ κρατήσουμε, νὰ κάνουμε κάτι! ἤρθε διαταγὴ νὰ
κάνουμε πίσω. Νὰ σοῦ πῶ λοιπὸν ἓνα περίεργο πράμα; δὲ φοβηθήκαμε.

Νύχτωσε ἐν τῷ μεταξύ καὶ ξαπλώσαμε. Ὁ νοῦς μας πῆγε στοὺς δικούς μας».

Εἶναι περιττὸ νομίζω νὰ ἐπαναλάβω τὸ πῶς ἀντέδρασε σύσσωμος ὁ ἑλληνικὸς λαὸς στὴν Ἰταλικὴ ἀπόπειρα εἰσβολῆς, τὴν κορυφαία σὲ μιὰ σειρὰ ραδιοῦργες, ὕβριστικὲς καὶ ἀνόσιες συνάμα προκλήσεις. Τὸ ξέσπασμα τῆς συσσωρευμένης ὀργῆς του μετουσιώθηκε σὲ ἀπόφαση γιὰ ὑπὲρ πάντων ἀγώνα, μὲ αὐταπάρνηση, μὲ ἔγερση ὅλων τῶν ἀρετῶν ποὺ τὸν χαρακτηρίζουν στὶς κρίσιμες ὥρες τῆς ἱστορίας του, καὶ τῆς αἰωνιότητάς του.

Οἱ ἐφημερίδες τῆς 29ης ἔγραφαν:

—«Ἡ πρώτη καὶ μεγαλύτερα ἐκδήλωσις συνεκροτήθη πρὸ τῶν προφυλαίων τοῦ Πανεπιστημίου ἀπὸ φοιτητὰς πρὸς τοὺς ὁποίους ὠμίλησαν συναδελφοὶ των διακοπτόμενοι ἀπὸ τὴν κραυγὴν «ὄλοι στὴν πρώτη γραμμῆ».

—Θεσσαλονίκη: Ὁλόκληρος ἡ πόλις τελεῖ εἰς ἀτμόσφαιραν πατριωτικῶν ἐκδηλώσεων. Ἐκ τῶν πρώτων περὶ τὴν θῆν πρωϊνὴν συνεκεντρώθησαν οἱ φοιτηταὶ περὶ τοῦ Πανεπιστημίου οἱ ὅποιοι ὄλοι ὠρίστησαν νὰ ἀποθάνουν ὑπερασπίζοντες τὸ πάτριον ἔδαφος.

—Λευκωσία: Πόλεις καὶ χωρία τῆς Κύπρου ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τῆς νήσου, κοσμεῖ ἡ γαλανόλευκος. Ἑλληνικὰ προξενεῖα κατακλύζονται ἀπὸ αἰτοῦντας καταταγοῦν στρατὸν μητρὸς πατρίδος.

—Οἱ ὁμογενειακὲς κοινότητες τῆς Ἀμερικῆς ὑπόσχονται ἀμέριστη συμπαράσταση.

—Ἀνήμερα ἡ ἰταλικὴ ἀεροπορία βομβάρδισε ἄστοχα τὸν προ-λιμένα στὸν Πειραιά, τὸ ἀεροδρόμιο στὸ Τατόι, τὴν διώρυγα Κορίνθου, τὴν ναυτικὴ βάση στὴν Πρέβεζα καὶ τὴν Πάτρα. Ἐκεῖ ὅμως οἱ βόμβες ποὺ εἶχαν στόχο τὸ σιδηροδρομικὸ σταθμὸ καὶ τὸ λιμάνι ἔπεσαν σὲ συγκεντρωμένο πλῆθος. Περίπου 50 οἱ νεκροὶ καὶ 100 οἱ τραυματίες... Τὸ πρῶτο ἀνακοινωθὲν τοῦ Ἰταλικοῦ Στρατηγείου θριαμβολογεῖ: «Χθὲς τὴν αὐγὴν αἱ ἐν Ἀλβανίᾳ ἡμέτεραι δυνάμεις διέβησαν τὰ ἑλληνικὰ σύνορα καὶ εἰς πλεῖστα σημεῖα εἰσεχώρησαν ἐντὸς τοῦ ἐχθρικοῦ ἐδάφους. Ἡ

προέλασις συνεχίζεται. Ἡ ἡμετέρα ἀεροπορία, παρὰ τὰς δυσμενεῖς συνθήκας, ἐνήργησε βομβαρδισμούς στρατιωτικῶν στόχων καὶ ἐπέτυχεν ἄμεσα πλήγματα».

Ὄντως, ἔχουν εἰσχωρήσει στὸ ἐχθρικό ἔδαφος καὶ ὁ κατ' αὐτοὺς ἐχθρός τους Ἕλληνας στρατιώτης Κώστας Μαυραγάνης μᾶς λέει: «Τὴν ἄλλη μέρα 29 του μηνός τὸ πρωὶ ἀνεβήκαμε πάλι στὸ Ἐπταχῶρι.

Οἱ Ἴταλοι στὸ μεταξὺ εἶχανε πάει δεξιά, πιὸ μέσα, σ' ἓνα ἄλλο χωριό, Μεσοράχη τὸ λένε καὶ μείνανε κεῖ νὰ ἐτοιμαστοῦνε, γιὰ παραμέσα. Ἐμεῖς τότε φύγαμε ἀπ' τὸ Ἐπταχῶρι καὶ προχωρήσαμε καὶ τοὺς κλείσαμε στὸ χωριό, τοὺς κυκλώσαμε! Ἀλλὰ δὲν μπορούσαμε νὰ μποῦμε μέσα διότι αὐτοὶ ἦτανε σὲ πλεονεκτικὴ θέση, ἐμεῖς σὲ ὕψωμα, αὐτοὶ μέσα ὀχυρωμένοι.... Ἄν κάναμε νὰ κατεβοῦμε, θὰ μᾶς θερίζανε μὲ τὰ πολυβόλα τους. Λέμε στὸ Λοχαγὸ μας, «Κύριε Λοχαγέ, τί κάνουμε τώρα πού δὲν μπορούμε νὰ μποῦμε νὰ τοὺς πιάσουμε, ἐνῶ ἂν εἶχαμε κανένα ὄλμο νὰ τοὺς ρίξουμε», λέει: «Παιδιά μὴ βιάζεστε, ἔχουμε στείλει πίσω νὰ μᾶς φέρουνε δυὸ ὄλμους». Καὶ πράγματι, τοὺς φέρανε. Ρίξαμε λοιπόν, ἐκεῖ πού ὑπολογίζαμε πὼς θὰ ἦτανε συγκεντρωμένοι καὶ σὲ δέκα λεπτὰ βγάλανε ἄσπρα μαντήλια ἀπ' τὰ παράθυρα! παραδοθήκανε. Εἶχαμε ὅμως ἓνα νεκρό, ἓνα λοχία Ἰωάννου, ἀπὸ τὸν ἐνθουσιασμό του σκοτώθηκε τὸ παιδὶ αὐτό, διότι μὲ τὸ ὄπλο στὰ χέρια καὶ ὄρθιος ἔτρεχε γιὰ τὸ χωριὸ πρῶτος καὶ τὸν χτυπήσανε. Μάλιστα εἶπε ὁ Ταγματάρχης μας τότε, «Παιδιά, θὰ πολεμήσουμε μέχρι τὸν τελευταῖο γιὰ τὴν πατρίδα, ἀλλὰ ὁ Ἰωάννου ὁ λοχίας θυσιάστηκε ἄδικα, ἔκανε λάθος, δὲν ἔπρεπε νὰ κάνει αὐτὸ πού ἔκανε». Καὶ ὕστερα εἶπε νὰ κρατήσουμε ἐνὸς λεπτοῦ σιγὴ πρὸς τιμὴν τοῦ νεκροῦ λοχία, ἐκεῖ ἐπὶ τόπου.

«Μπήκαμε στὸ χωριό, οἱ δρόμοι γεμάτοι μουλάρια μὲ ἐφόδια, ἀμέτρητα ἐφόδια, πήραμε τοὺς αἰχμαλώτους, ἦτανε ἀλπινιστές. Ὑστερα, ὅπως τοὺς κατεβάζαμε σ' ἓνα δρόμο πού δίπλα ἔτρεχε νερό, μᾶς λέγανε «ἄκουα, ἄκουα». Ἐμεῖς δὲν καταλαβαίναμε, ὡς πού ἓνας μᾶς ἔδειξε μὲ τὸ χέρι. Λέει ὁ λοχίας «μήπως ζητᾶνε νερό;» Τοὺς ἀφήσαμε λοιπόν καὶ ἤπιανε. Τί νὰ κάνουμε; φαντᾶροι ἦτανε κι αὐτοὶ! τοὺς λυπηθήκαμε.

Εαφνικὰ ἤρθε διαταγὴ νὰ ὑποχωρήσουμε... εἶχαμε μείνει ἀκάλυπτοι».

Τὸ «Ὅχι» τῶν Ἑλλήνων τῆς 28ης Ὀκτωβρίου ἀποκαλύπτει ἕνα φαινόμενο σθένους ἀν ἀναλογιστοῦμε τὴ μοναξιά τῆς χώρας μας τὴν ὥρα ἐκείνη. Πλὴν Σουηδίας, ἡ Εὐρώπη ἦταν ὑπὸ γερμανικὴ κατοχὴ ἢ ἡμικατοχή, ἢ, προσκείμενη στὴ Γερμανία. — Ἡ Σοβιετικὴ Ἐνωσις, μετὰ τὴ μοιρασιὰ τῆς Πολωνίας, ἀδρανοῦσε, ἐμπιστευόμενη τὸ Γερμανο-Σοβιετικὸ σύμφωνο.

Ἀπόμεινε ἡ Ἀγγλία, πού μὲ τὸν πράγματι γενναῖο ἀγώνα τῶν ἀεροπόρων της ἐναντίον τῆς Λούφτβάφε ἀποθάρρυνε τὸν Χίτλερ νὰ διαπλεύσει τὴ Μάγχη. Ταυτόχρονα ἔπρεπε νὰ ἀνακόψει τὴν ἰταλικὴ προέλαση ἀπὸ τὴ Λιβύη πρὸς τὴν Αἴγυπτο. Καὶ ναὶ μὲν ἦταν ἡ μόνη Εὐρωπαϊκὴ χώρα πού πολεμοῦσε ἀλλὰ ἡ Ἀγγλία ἦταν ἡ Βρεττανικὴ Αὐτοκρατορία, αὐτὴ ὅπου ὁ ἥλιος δὲν ἔδουε ποτέ. Ἀπὸ τίς ἀπέραντες κτήσεις της εἶχε συνεχῆ ἐνίσχυση σὲ στρατό, πολεμοφόδια, καὶ κάθε λογῆς ὑλικά ἀγαθά. Σύν, ἡ συνδρομὴ ἀπὸ τίς Η.Π.Α.

— Ὅταν τὴν ὥρα τῆς δικῆς της μοναξιάς μὲ μία καὶ μόνη βέβαιη ἐνίσχυση, τὴν Ἱστορία της, ἡ Ἑλλάδα ἔλεγε «Ὅχι», ἦταν μιὰ χώρα ἐπτὰ ἑκατομμυρίων κατοίκων, μὲ τὴ Μικρασιατικὴ καταστροφὴ μόλις δεκαοχτῶ χρόνια πρὶν, μὲ κανενὸς εἶδους αὐτάρκεια, οὔτε καὶ σὲ στάρι, πόσο μᾶλλον σὲ βιομηχανικὰ προϊόντα, σύγχρονο ὄπλισμὸ γιὰ τὸ στρατό της, πλοῖα γιὰ τὸ πολεμικὸ της ναυτικὸ καὶ ὑπολογίσιμη πολεμικὴ ἀεροπορία. Ἡ Ἱταλία εἶχε τριάντα ἕξι ἑκατομμύρια πληθυσμὸ, ἕξ οὗ καὶ ἡ ἀγαπητὴ στὸ Μουσολίνι κραυγὴ «εἴμαστε ὀκτῶ ἑκατομμύρια λόγχοι». Εἶχε πολεμικὸ ναυτικὸ πού τοῦ ἐπέτρεπε τὴν ἔπαρση νὰ ἀποκαλεῖ τὴ Μεσόγειο «Mare Nostrum» καὶ πολεμικὴ ἀεροπορία μὲ 2.000 ἀεροπλάνα.

Οἱ ἰταλικὲς ἐφημερίδες εἰρωνευόντουσαν τοὺς καθυστερημένους Ἑλληνας πού, ἀντὶ νὰ φοβοῦνται τὴν τόσο ἐκσυγχρονισμένη καὶ πάνοπλη φασιστικὴ Ἱταλία, αὐτοὶ ξεθάβανε παλαιὰς δόξας τους στὸ Μαραθῶνα, στὴ Σαλαμίνα, στὶς Θερμοπύλες...

Παρά τὴν ἀγνοιά μου σὲ στρατηγικά ζητήματα, πιστεύω πὼς ἦταν μεγάλο στρατηγικὸ λάθος τοὺς ἡ ἀγνοια, τοῦ τί ἐσήμαιναν αὐτὰ γιὰ τοὺς Ἕλληνες! Καὶ ἀκόμη μεγαλύτερο λάθος ὁ τορπιλισμὸς τῆς Ἑλλης, ἀνήμερα καὶ στὸν τόπο τῆς πιὸ μεγάλης ἐκδήλωσης πίστεως τοῦ λαοῦ στὴν Παναγία.

Ἔργο τῆς ἀλαζονείας τοὺς ἡ ἀνόσια πράξι τους τὴν ἡμέρα ἐκείνη, ἦταν «Ἵβρις» πρὸς τὴ Θεότητα ποὺ ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἀποκαλεῖ Μεγαλόχαρη, Ὀδηγήτρια, Ἐλευθερώτρια, Γοργοεπήκοο, Ἐλεοῦσα, Παρηγορήτρα, Ἀντιφωνήτρα, Ὑπεράγαθο, Ζωοδόχο Πηγὴ, Παντοχαροῦσα, Γλυκολαλοῦσα, Φαρμακολύτρα, Κατευοδώτρα, Χρυσοπηγὴ, Ἐλπίδα τῶν ἀπελπισμένων καὶ σὲ ὄρες Ἐθνικοῦ Κινδύνου καὶ Ὑπέρμαχο Στρατηγό.

Μύθοι καὶ φαντασιώσεις μυστικοπαθῶν καθυστερημένων ὄλ' αὐτά; Καὶ ἡ Ἵβρις καὶ οἱ δεσμοὶ μὲ τὸ Μαραθῶνα καὶ τὴ Σαλαμίνα; Ἔστω! Ὅμως εἶναι πιὰ Ἱστορία καὶ δαφνοστεφανωμένη πὼς οἱ μύθοι αὐτοὶ ἀντιπαρατάχθηκαν στὴν ὑλικὴ ὑπεροπλία τοῦ ἀντιπάλου καὶ τὴν κατέστησαν μάταιη! Καὶ εἶναι ἐπίσης Ἱστορία τὸ ὅτι ὁ Μουσολίνι, προβλέποντας τὴν ἐκτέλεσή του, καὶ μὲ τὴ σοφία τοῦ μελλοθάνατου, εἶπε: «Ὁ κάθε ἄνθρωπος τελειώνει μὲ τὸ θάνατο ποὺ ἀρμόζει στὸν χαρακτήρα του». —Θὰ προσέθετα δέ, ἀκόμη ἓνα λάθος τῶν Ἱταλῶν: ἡ περιφρονητικὴ πρὸς τοὺς Ἕλληνες τακτικὴ τους, τοὺς ἔκαμε νὰ παραμερίσουν τὶς ἀνάμεσά τους πολιτικο-ἰδεολογικὲς διαφορὲς. Διαφορὲς στίς ὁποῖες εἶχε προστεθεῖ τὸ ἀντιπαθὲς γιὰ τοὺς περισσότερους δικτατορικὸ καθεστῶς τῆς 4ης Αὐγούστου, τὸ στιγματισμένο σὰν κακέκτυπο τοῦ Ναζισμοῦ καὶ τοῦ Φασισμοῦ. Καὶ ποὺ γιὰ νὰ σταθεροποιηθεῖ εἶχε ἐξορίσει τοὺς δημοκρατικοὺς πολιτικοὺς ἡγέτες καὶ χιλιάδες πολίτες.

Ὁ πατέρας ἐνὸς στενοῦ μου φίλου ἦταν ἀνώτατος ἀξιωματικὸς τοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ ἀπότακτος. Ὅταν γύρισα στὴν Ἀθήνα καὶ εἶπαν στὸ φίλο μου πὼς θὰ ἴθελαν ν' ἀκούσω τί λέει ὁ πατέρας του γιὰ τὸν πόλεμο, μοῦ ἀπάντησε: «Ἀποκλείεται, δὲ θέλει οὔτε ἐμᾶς νὰ βλέπει,

πήγε στο Στρατηγείο και είπε «δεχθείτε με έστω και σαν άπλο στρατιώτη». Του τὸ ἀρνήθηκαν, κι ἀπὸ τότε ἔχει κλειστεῖ στο γραφεῖο του! κάπου-κάπου τὸν ἀκούω νὰ κλαίει».

Λίγες μέρες νωρίτερα, ὅταν ἐπέστρεφα ἀπ' τὸ Μέτσοβο, ἦταν ἀρχὲς Νοεμβρίου, στὴν κακοτοπιὰ πὸ τὴ λένε «κάμπο τοῦ Δεσπότη», τὸ αὐτοκίνητο σταμάτησε γιὰ νὰ περάσουν οἱ στρατιῶτες πὸ ἀνηφόριζαν κατάφορτοι. Κουνοῦσαν τὰ χέρια και λέγανε σὲ μᾶς πὸ γυρίζαμε σπιτάκι μας «Μὴ σκιάζεστε, μὴ σκιάζεστε». Κι ὕστερα στὰ Τρίκαλα εἶδα ἓνα τάγμα νὰ φεύγει τραγουδώντας τριγυρισμένο ἀπὸ πλῆθος κόσμου πὸ συνοδοιποροῦσε, τραγουδοῦσε μαζί, ἔστελνε φιλιὰ και εὐχές. Πρόσες φορὲς στὴν Ἱστορία ἓνας λαὸς πηγαίνει τραγουδώντας και μὲ τέτοιο ἐνθουσιασμό πρὸς τὰ ἐκεῖ πού... ναὶ μὲν ὄραμα εἶναι ἡ Νίκη και ὄνειρο ὁ Γυρισμός. Ταυτόχρονα ὅμως ξέρει πὸς ἀπὸ ἐκεῖ δὲ γυρίζουν ὅλοι. Κι ὅμως, κάπου ἓνα μῆνα μετὰ, ὅταν ἤδη πολλὰ Ἑλληνόπουλα δὲν ἔμελλε νὰ γυρίσουν ποτὲ πιά, ἔτυχε νὰ βρεθῶ στὴν ὁδὸ Πανεπιστημίου, μπροστὰ στο Ἄρσάκειο, τὴ μέρα πὸ περνοῦσε μιὰ φάλαγγα Ἰταλῶν αἰχμαλώτων. Ναί! κάποιοι τοὺς γιουχάισαν, φώναξαν «ἀέρα», ἀλλὰ οἱ πὸ πολλοὶ τοὺς κύταζαν σιεφτικοί, και ἀριετοὶ πλησίασαν και τοὺς δώσανε ἓνα κουλούρι, τσιγάρα. Θὰ πῶ ἀκόμα πὸς μιὰ ἄλλη μέρα πῆγα μὲ φίλους μου στο Στρατόπεδο αἰχμαλώτων στο Γουδί. Και εἶδα ξανά δικοὶ μας νὰ τοὺς ρίχνουν, πάνω ἀπ' τὸ ψηλὸ συρματόπλεγμα, τσιγάρα, σταφιδόψωμα. Ὁ Ἑλληνας τοῦ '40-'41 ἦταν ἓνας νικητὴς μὲ γενναιοψυχία και μεγαλοθυμία, ἀρετὲς πὸ χαρακτηριστίζουν τὸν ἀγωνιστὴ τοῦ δικαίου του και ὄχι τῆς ἀρπαγῆς.

Μετὰ ἐξήντα χρόνια ἀπὸ τότε, και μὲ ἀλλαγὲς πὸ δὲν ἄφησαν τίποτα σχεδὸν στὴ ζωὴ ὅπως ἦταν πρὶν, ἴσως τὰ ὅσα λέω ν' ἀκούονται κάπως ρητορικὰ μελοδραματικά. Και ὁμολογῶ πὸς γράφοντάς τα εἶχα αὐτὴ τὴν ἀνησυχία. Κακῶς βέβαια! γιατί, ἔτσι ὅπως προσπαθῶ νὰ τὰ περιγράψω, ἔτσι ἀκριβῶς συνέβησαν.

Και ὅσο γιὰ ὅσα συνέβαιναν στὰ βουνὰ τῆς Ἀλβανίας, μόνο μιὰ παρανοϊκὰ αἰσιοδοξὴ φαντασία θὰ μποροῦσε νὰ τὰ προβλέψει. Ἀπὸ

τά μέσα κι όλες Νοεμβρίου τὸ μέτωπο εἶχε μετακινηθεῖ μέσα στὸ ἄλβανικὸ ἔδαφος, καὶ πρὶν τελειώσει ὁ Δεκέμβριος οἱ Ἕλληνες εἶχαν φθάσει στοὺς Ἀγίους Σαράντα, στὸ Ἀργυροκάστρο, στὴ Χειμάρρα, ἢ Βόρεια Ἡπειρος γιόρταζε ἀνάσταση καταχείμωνα. Στὸ βιβλίον του «Τὸ Πλατὺ Ποτάμι» ὁ Γιάννης Μπεράτης γράφει: «Ὅλο τὸ δωμάτιο πῆρε μιὰ ἄλλη ὄψη. Τὰ πρόσωπά μας τὰ ἴλουζε ἡ λάμψη κι ἡ ζέστη τοῦ τζακιοῦ. Ὁ Ἀντρέας ἔλεγε: «Ἄ! πῶς περιμέναμε τὴ μέρα πού θα ἔρχασατε στὸ Λεσκοβίκι. Ὅταν οἱ Ἴταλοὶ στὴν ἀρχὴ τοῦ πολέμου εἶχαν προχωρήσει μὲς στὴν Ἑλλάδα, οἱ Τουρκοαλβανοὶ μᾶς τὰ ἔχανε πάρει ὅλα, ζῶα, ροῦχα, σκεπάσματα, τρόφιμα.

Εἶχαμε φύγει στὰ βουνὰ ὅλοι μας. Ζήσαμε ἐκεῖ πάνω εἰκοσιπέντε μέρες μὲς στὶς σπηλιές, μαθαίναμε πῶς οἱ Τουρκοαλβανοὶ ὀργιάζουν, πῶς ἔπιασαν ὁμήρους ὅσους χριστιανούς δὲν πρόφτασαν νὰ φύγουν καὶ τοὺς ἔχουν στὰ σίδερα. Μιὰ μέρα, ἐκεῖ πού καθόμασταν στὰ βουνὰ, ἀκούσαμε στὴν ἀρχή, μερικὰ πολυβόλα. Μὰ ὁ ἤχος τους δὲν ἔδειχνε πῶς ἦταν ἰταλικά. Ἡ καρδιά ὅλων μας πήδηξε. Σὲ λίγο ὁ θόρυβος τῆς μάχης ἀπλώθηκε παντοῦ. «Οἱ δικοὶ μας! ἔρχονται οἱ δικοὶ μας φωνάζαμε». Ὅλοι οἱ ἄντρες πήραμε ἀπὸ ἓνα τσεκούρι καὶ κατεβήκαμε στὸ χωριό. Στους δρόμους κανένας, οὔτε οἱ φρουροὶ Τουρκοαλβανοί. Τραβήξαμε στὸ Διοικητήριο, στὴ Δημαρχία —κανένας μέσα. Τότε πεταχτήκαμε στὶς ἐκκλησιές κι ἀρχίσαμε νὰ χτυπᾶμε τὶς καμπάνες γιὰ νὰ κατεβοῦν κι οἱ ἄλλοι ἀπ' τὰ βουνὰ. Ἐγὼ κι ἓνα δυὸ ἄλλοι τρέξαμε στὰ βουνὰ κατὰ τὴ μεριά τῶν Ἑλλήνων. Φωνάζαμε: «Μὴ βαρᾶτε! Μὴ βαρᾶτε! Εἴμαστε Ἕλληνες! Τὸ Λεσκοβίκι εἶναι ἄδειο. Ἐλᾶτε!»

—Ὁ χειμῶνας τοῦ '40-'41 ἦταν φονικός.

Τὸ κρῦο στὰ ἄλβανικὰ βουνὰ ἔπεφτε στὸ 16 ὑπὸ τὸ μηδέν, τὸ χιόνι ἔφτανε στὰ δυὸ μέτρα, στὰ πεδινὰ βουλιάζανε ὅλα στὴ λάσπη. Ἡ προέλαση δυσκόλεψε ἀλλὰ δὲ σταμάτησε, παρ' ὅλο πού ὁ ἀνεφοδιασμός ἔγινε προβληματικός. Ἦταν μέρες πού στὰ προκεχωρημένα φυλάκια οἱ στρατιῶτες ξεμείνανε ἀπὸ σφαῖρες, παίρνανε γιὰ συσσίτιο πέντε ξερὰ σύ-

κα, ἢ μιὰ κουραμάνα στὰ ἔξι ἢ καὶ τίποτα. Ξεμένανε κι ἀπὸ φάρμακα καὶ νοσοκομειακὸ ὑλικό. Συχνὰ σώζονταν ἀπ' αὐτὰ πού βρῖσκανε στὰ ἰταλικά ὄχυρά πού κυριεύανε.

—Ὁ Μουσολίνι ἀλλάζε τοὺς διοικητὲς τοῦ στρατοῦ του στὴν Ἀλβανία τὸν ἕναν πίσω ἀπ' τὸν ἄλλον, ἀνάγκασε τὸν στρατάρχη του Μπαντόλιο νὰ παραιτηθεῖ. Ὁ Χίτλερ τοῦ συνιστοῦσε νὰ ἐπιδιώξει ἀνακωχή.

—Στις 29 Ἰανουαρίου ὁ θάνατος τοῦ Μεταξᾶ συνταράσσει τὴ χώρα. Θὰ ἦταν παραποίηση τῆς ἀλήθειας ἢ ἄρνηση τοῦ ὅτι ὁ λαὸς τὸν εἶχε συνδέσει μὲ τὶς ἐπιτυχίες τοῦ στρατοῦ στὸ μέτωπο.

Εἶναι βέβαιο πάντως πὼς ὁ θάνατος τοῦ Μεταξᾶ ἐνθάρρυνε τὸν Μουσολίνι νὰ ἐπισπεύσει τὴν ἐαρινὴ ἐπίθεσή του, καὶ νὰ προσδοκᾷ πὼς, ἐπὶ τέλους, θὰ γονατίσει τοὺς Ἕλληνες. Ἀποφάσισε νὰ τὴν ἀναλάβει ὁ ἴδιος, ἀλλὰ αὐτὸ νὰ μὴ διατυμπανιστεῖ γιὰ νὰ μὴν ἐκθέσει τοὺς ἐπιτελεῖς του.

Μὲ τὸν ἴδιο ἐπὶ τόπου, ἡ ἐαρινὴ ἐπίθεση ἄρχισε στὶς 9 Μαρτίου καὶ μὲ πρώτη ἄδοξη φάση συνεχίστηκε ὡς τὶς 15. Ἡ δεύτερη καὶ ἀκόμα πιὸ ἄδοξη κράτησε ἀπὸ τὶς 17 μέχρι τὴν σημαδιακὴ 25η Μαρτίου. Χρησιμοποίησε ἑκατοντάδες βομβαρδιστικὰ ἀεροπλάνα, σὲ ἑκατοντάδες καθημερινὲς ἐξόδους, τὸ πυροβολικό του ἔφθασε νὰ ρίχνει ἕως καὶ 50.000 ὀβίδες τὴν ὥρα. Καὶ ὁ στρατός του πολέμησε σκληρά. Ὅπως καὶ πρὶν! Ὁ μύθος γιὰ τὸ ἀντίθετο εἶναι καὶ ἀνακριβὴς καὶ ὑποβαθμίζει τὴ γενναιότητα καὶ τὶς θυσίες τῶν δικῶν μας πολεμιστῶν.

Καὶ σ' αὐτὴν τὴν μάχη, τὴν πιὸ ἄνιση, καὶ μὲ τοὺς πιὸ πολλοὺς νεκροὺς καὶ τραυματίες γύρω τους, «τὰ φανταράκια μας», ὅπως ἀποκαλοῦσε ὁ λαὸς μὲ περηφάνεια καὶ στοργὴ τοὺς ἥρωές του, ὄχι μόνο δὲν ἔκαναν βῆμα πίσω, ἀλλὰ αἰχμαλώτισαν καὶ 2.000 Ἰταλοὺς ἀνεβάζοντας τὸ σύνολο στὶς 23.000.

—Λίγες μέρες μετὰ ὁ Χίτλερ ἔγραφε στὸν Μουσολίνι: «Ντοῦτσε, σᾶς παρακαλῶ θερμὰ μὴν ἀναλάβετε περαιτέρω πρωτοβουλίες στὴν Ἀλβανία τὶς προσεχεῖς ἡμέρες». Ἡ παράκληση εἶχε δύο λόγους: ὁ κύριος

ἦταν ἡ κατάληψη τῆς Γιουγκοσλαβίας καὶ τῆς Ἑλλάδος πρὶν ἐπιτεθεῖ στὴν Σοβιετικὴ Ἐνωσι. Καὶ ὁ ἄλλος, νὰ σταματῆσει τὸν διασυρμὸ τοῦ συμμάχου του.

—Στις 6 Ἀπριλίου τὸ Ἑλληνικὸ Γενικὸ Στρατηγεῖο ἀνακοίνωσε: «Ἀπὸ τὶς 5.15 ὥρας τῆς σήμερον ὁ ἐν Βουλγαρίᾳ γερμανικὸς στρατὸς προσέβαλεν ἀπροκλήτως τὰ ἡμέτερα στρατεύματα τῆς ἑλληνικῆς μεθορίου. Αἱ δυνάμεις μας ἀμύνονται τοῦ πατρίου ἐδάφους».

Τὸ νέο μέτωπο τοῦ πατρίου ἐδάφους εἶχε μῆκος 741 χιλιόμετρα. Ἀντίπαλος ἡ πολεμικὴ μηχανὴ πού ὡς τώρα πετύχαινε ὅ,τι καὶ ὅσα ἐπιχειροῦσε. Κι ὅμως οἱ Ἕλληνες λένε καὶ πάλι “ΟΧΙ” καὶ ἀμύνονται μὲ γενναιότητα πού ἀφήνει ἀναυδούς τοὺς ἐπιτεθέμενους. “Ὅταν διαβάσεις τί ἔγινε στὰ ὄχυρά Ἐχινος, Λίσσε, Ἰστιμπεῖ, Ροῦπελ, σταματᾶς γιὰ νὰ ἀντιληφθεῖς τὰ ἀπίστευτα καὶ συγχρόνως σπαράζει ἡ καρδιά σου. Τὸ μέρος αὐτὸ τοῦ Ἔπους ’40-’41 λάμπει λίγες μόνο μέρες, εἶναι τὸ τελευταῖο καὶ τὸ τραγικόν. Στις 9 Ἀπριλίου οἱ Γερμανοὶ διεισδύουν στὴν κοιλάδα τοῦ Ἀξιοῦ καὶ φθάνουν στὴ Θεσσαλονίκη ἐνῶ στὰ ὄχυρά ἡ ἄμυνα συνεχίζεται.

—Στις 14, οἱ μὲ τόσες Νίκες καὶ Θυσίες ἥρωες στὴν Ἀλβανία παίρνουν διαταγὴ νὰ ἀποσυρθοῦν στὰ ἑλληνικὰ σύνορα, ἀφήνοντας συνάμα σὲ ἀπόγνωση τοὺς Βορειοηπειρώτες.

—Στις 18, ὁ πρωθυπουργὸς Ἀλέξ. Κοριζῆς αὐτοκτονεῖ.

—Στις 20, ὁ στρατηγὸς Τσολάκογλου, ψευδόμενος πὼς ἐνεργεῖ μὲ ἐντολὴ τοῦ Γενικοῦ Στρατηγεῖου, ὑπογράφει πρωτόκολλο ἀνακωχῆς, μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Γερμανίας.

—Σπεύδουν καὶ οἱ Ἴταλοι νὰ ὑποκλέψουν τὴν κατάστασι καὶ στις 23, ὁ Στρατηγὸς Φερρέρο, ὁ Στρατάρχης Γιόντλ, καὶ ὁ Τσολάκογλου συνυπογράφουν: «Ἄρθρον 1ον: Ἡ Ἀνωτάτη Γερμανικὴ καὶ Ἰταλικὴ Διοίκησις ἀποδέχονται τὴν ἄνευ ὅρων παράδοσιν τῆς Ἑλληνικῆς Στρατιᾶς Μακεδονίας - Ἡπείρου».

Στὸ θαυμάσιο βιβλίον τοῦ «Τὸ μνῆμα τῆς Γρηᾶς» ὁ συνάδελφος κ. Ἀγγελὸς Βλάχος, πού ἦταν ἐπὶ μῆνες στὴν πρώτη γραμμὴ, γράφει πὼς

ἀκόμη καὶ στὴν ὑποχώρηση διατηροῦσαν ὑπεροχὴ καὶ συλλαμβάνανε αἰχμαλώτους.

—Τὴν ἴδια μέρα ὁ Βασιλιάς Γεώργιος καὶ ἡ Κυβέρνηση, μὲ νέο Πρωθυπουργὸ τὸν Ἐμμανουὴλ Τσουδερό, φεύγουν στὴν Κρήτη νὰ συνεχίσουν τὸν ἀγώνα ἀπὸ ἐκεῖ.

—27 Ἀπριλίου, Ἀθήνα, ὥρα 9η πρωϊνῆ.

Στὸ Τέρμα Ἀμπελοκήπων, ὁ Δήμαρχος Ἀθηναίων, ὁ Νομάρχης καὶ ὁ Στρατιωτικὸς Διοικητὴς Ἀττικῆς περιμένουν τοὺς Γερμανοὺς γιὰ τὴν ἐπίσημη παράδοση τῆς πόλεως. Οἱ Γερμανοὶ ἔρχονται ἀπ' τὴ λεωφόρο Κηφισίας. Σταματοῦν. Ὁ Ἐντεταλμένος Γερμανὸς Ἀξιωματικὸς πλησιάζει στὴν Ἐπιτροπὴ γιὰ τὴν ὑπογραφή τοῦ σχετικοῦ ἐγγράφου.

Καὶ ἡ παράδοση διεκπεραιώθηκε μὲ κάποιες ὑπογραφές κάποιων, πάνω σ' ἓνα τραπεζάκι στὸ «Καφενεῖον τὸ Λούξ».

Τὸ ΟΧΙ τοῦ '40 καὶ '41 ἦταν μιὰ μεγαλειώδης Νίκη ποὺ διεκόπη. Πρόσκαιρα καὶ εὐτελεῖ καὶ ἄσχετα μὲ τὸ Ὅχι ὅλα αὐτά.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

ἡ ἐνθύμια ἀπὸ τοὺς συμμάχους καὶ φίλους μας τῶν χρόνων '40 - '41.

«Τάιμς» τῆς Νέας Ὑόρκης: «ἡ πρώτη μεγάλη ἤττα τῶν Δυνάμεων τοῦ Ἀξονος».

«Τάιμς» τοῦ Λονδίνου: «...γεγονὸς ἱκανὸν νὰ μεταβάλη τὸ μέλλον τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ κόσμου ὀλοκλήρου».

«Νταίηλυ Μέηλ», Λονδίνου: «ὁ κόσμος ὀλόκληρος ὀφείλει εὐγνωμοσύνη εἰς τὴν Ἑλλάδα».

4. «Χέραλντ Τρίμπιουν», Νέας Ὑόρκης: «οἱ Ἕλληνες ὑπερέβησαν τοὺς μεγάλους προγόνους των».

—Ὁ ἄγγλος ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν Λόρδος Χάλιφαξ: «...δὲν πρέπει ποτὲ νὰ λησμονήσωμε πόσα πολλὰ ὀφείλομεν εἰς τὴν γενναιότητα τῶν Ἑλλήνων».

Τσῶρτσιλ, τὸ γνωστόν: «δὲν πολεμοῦν οἱ Ἕλληνες σὰν ἥρωες, οἱ ἥρωες πολεμοῦν σὰν Ἕλληνες»

—Ὅταν μαζί με ἄλλους δικούς μας βρέθηκα σὲ Ἔς-Ἔς στρατόπεδο συγκεντρώσεως στὴ Γερμανία, κρατούμενοι ἀπὸ ἄλλες χῶρες ἔρχονταν ἀπὸ περιέργεια, νὰ δοῦνε Ἕλληνες! Ἡ Νίκη στὴν Ἀλβανία, ἡ ἀρπαγὴ τῆς ναζιστικῆς σημαίας ἀπὸ τὴν ἀκρόπολη τῆς Ἀθήνας, εἶχαν γίνει θρύλοι καὶ μῦθοι ἐλπίδων στὶς κατεχόμενες χῶρες.

—Καὶ λίγα ἐκ στόματος ἐχθρῶν.

Ὁ Γερμανὸς ἀξιωματικὸς ποὺ ἐκπόρθησε τὸ Ροῦπελ: «τιμὴ καὶ ὑπερηφάνεια ἀποτελεῖ τὸ ὅτι εἶχα ἀντίπαλο ἓνα τόσο ἥρωϊκὸ στρατό».

—Ἐνας ἄλλος: «ἀκόμα κι ἓνας μόνον Ἕλληνας στρατιώτης, ἂν κατάφερνε νὰ παραμείνει στὸ ὄχυρό του, συνέχιζε νὰ πυροβολεῖ...».

—Καὶ τέλος ὁ ἴδιος ὁ Χίτλερ σὲ λόγῳ του στὸ Ράιχσταγκ στὶς 4 Μαΐου 1941: «Ἡ ἱστορικὴ δικαιοσύνη με ὑποχρεώνει νὰ διαπιστώσω ὅτι ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀντιπάλους μας ὁ Ἕλληνας στρατιώτης ἐπολέμησε με ὑψιστον ἥρωϊσμόν καὶ αὐτοθυσίαν...» Στὶς 30 Μαρτίου 1944 λέει στὴ Λένι Ρίφενσαλ: «Ἡ ἐπίθεση τῆς Ἰταλίας κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἀποδείχτηκε καταστροφὴ. Ἄν οἱ Ἰταλοὶ δὲν εἶχαν ἐπιθεθεῖ στὴν Ἑλλάδα καὶ δὲν χρειάζονταν τὴ βοήθειά μας, ὁ πόλεμος θὰ εἶχε πάρει διαφορετικὴ τροπὴ. Θὰ εἶχαμε προλάβει νὰ κατακτήσουμε τὸ Λένινγκραντ καὶ τὴ Μόσχα πρὶν μᾶς πιάσει τὸ Ρωσικὸ ψύχος».

1995, Μαΐος— Ἑορτασμὸς τῶν 50 χρόνων ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ πολέμου. Οἱ μεγάλοι μας σύμμαχοι ὀρίζουν ὡς τόπους εορτασμοῦ τὴ Νέα Ὑόρκη, τὸ Λονδίνο, τὴ Μόσχα καὶ τὸ Παρίσι! Ὁχι, τὴν Ἀθήνα. Ἡ Ἑλλάδα εἶναι ἀπλὴ προσκεκλημένη.

Κυρίες καὶ Κύριοι, εἶναι δύσκολο νὰ μιλάς γιὰ τὸ «ΕΠΟΣ '40-'41». Καὶ εἶναι καὶ ὀδυνηρό. Νιώθεις πὼς λές λόγια, ποὺ ὅσο κι ἂν προσπαθεῖς μένουν ἰσχνά. Γιατὶ ἄς μὴν ξεχνᾶμε ὅτι τὸ μεγαλεῖο τοῦ ΟΧΙ ἔχει ἀντίκρουσμα χιλιάδες νεκρὰ παλληκάρια καὶ τὸν ἱερὸ θρῆνο τῶν μαννάδων τους.